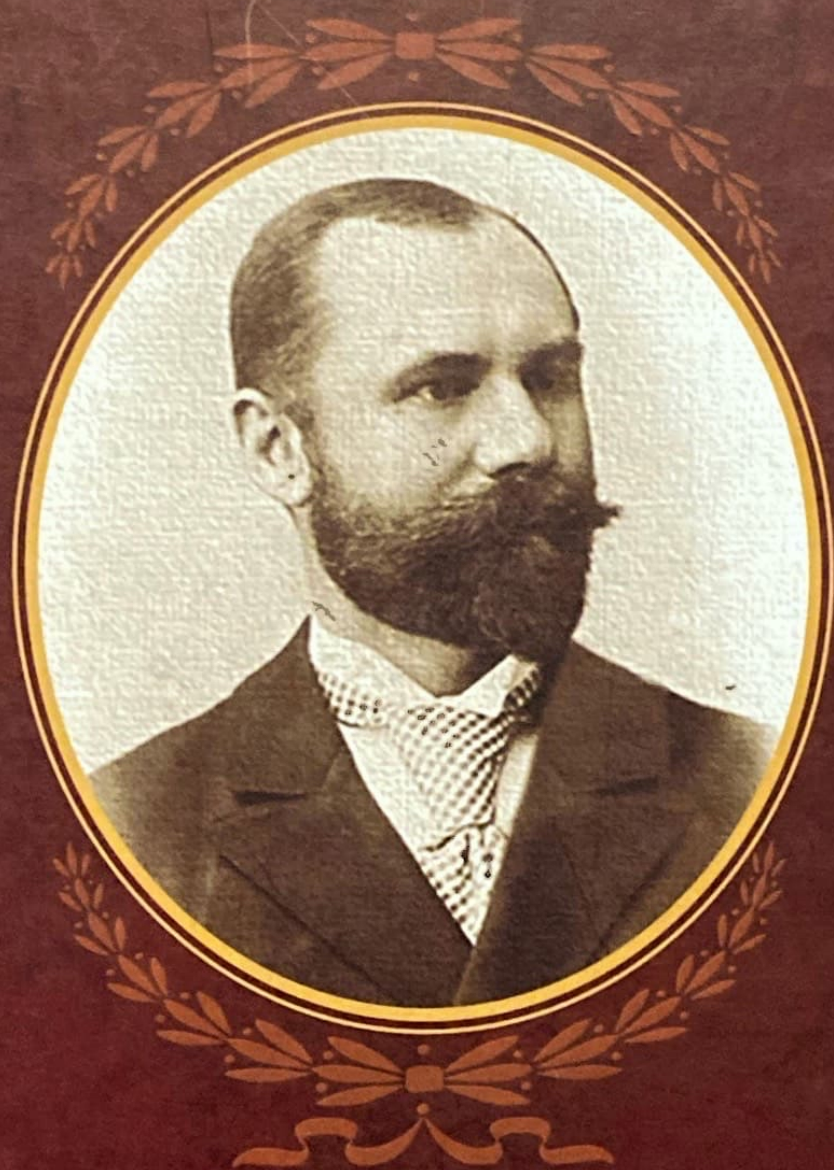

Віктор ДАНИЛЕНКО
Олександр ДАНИЛЕНКО
Олександр ДОБРЖАНСЬКИЙ

**СТЕПАН
СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ**

*«Заслужений перед усією
Україною»*

Віктор Даниленко
Олександр Даниленко
Олександр Добржанський

СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

«Заслужений перед усією Україною»

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Віктор Даниленко
Олександр Даниленко
Олександр Добржанський

СТЕПАН
СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

*«Заслужений
перед усією
Україною»*

Київ
Парламентське видавництво
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту історії України
(протокол № 15 від 29 червня 2023 р.)*

Даниленко В., Даниленко О., Добржанський О.

Д18 Степан Смаль-Стоцький. «Заслужений перед усією Україною». — Київ : Парлам. вид-во, 2023. — 336 с. — Іл., ім. пок.
ISBN 978-966-922-228-2

У книзі висвітлюється життя і діяльність академіка Степана Йосиповича Смаль-Стоцького, відомого українського культурного й громадсько-політичного діяча, педагога, видатного вченого-слависта, який зробив вагомий внесок у розвиток української філології, літературознавства, історії. Працював професором Чернівецького університету. В 1918 р. став одним із перших академіків Української академії наук. Почесний член Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Депутат буковинського сейму і австрійського парламенту. У ранзі посла представляв Західноукраїнську Народну Республіку в Чехословаччині. У 1919 р. емігрував до цієї країни. У Празі, в Українському вільному університеті, теж був удостоєний професорського звання. Засновник і перший президент Української Могилянсько-Мазепинської академії наук. Автор шкільних підручників та наукових граматик рідної мови (у співавторстві з професором Т. Гартнером), залишив нащадкам цікаві інтерпретації творів Т. Шевченка, дослідження ритміки його поезій, наукові розвідки про І. Франка, Ю. Федьковича, І. Котляревського та ін., багаті інформацією спогади, обширне листування.

Розраховано на широке коло читачів, усіх, хто цікавиться історією України.

УДК 001.32-051Сма(477)(092)

**УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
ЛІКНИГИ**

*Видання підготовлено за сприяння
державної установи «Український інститут книги»
за кошти державного бюджету України
та призначене для поповнення бібліотечних фондів.*

*Авторська думка може не збігатися
з офіційною позицією державної установи
«Український інститут книги»*

© Даниленко В., Даниленко О.,
Добржанський О., 2023

© Парламентське видавництво, 2023

ISBN 978-966-922-228-2

СПИСОК

Вид.	— видання
ВУАН	— Всеукраїнська
ДАЧО	— Державний ар
Див.	— дивись
Доц.	— доцент
Д-р	— доктор
«ЗНТШ»	— «Записки Нау
ЗУНР	— Західноукраїн
КІУС	— Канадський ін
К. ч., кч	— крона чеська
«ЛНВ»	— «Літературно-
ЛННБ	— Львівська нац
МВБУ	— Музей визвол
МДБ УРСР	— Міністерство Радянської С
НАН України	— Національна
НКВС СРСР	— Народний ко Радянських С
Н. р.	— навчальний р
НТШ	— Наукове това
о.	— отець
Проф.	— професор
Р. н.	— рік народжен
СВУ	— Союз визвол
Ст.	— століття

ПЕРЕДМОВА

В Україну нині повертається її багатюща історія. Справжня історія. Реальна історія. Національна історія. Томос розставив крапки над «і». Історія давньої Русі, її спадщина стають невід'ємною, органічною частиною української історії. В Україну повертаються імена і пам'ять про тих, хто її творив... На різних українських етнічних територіях. У різних історичних умовах. І в різних державних утвореннях — на Заході й Сході, Півночі й Півдні.

Чимало видатних громадських діячів, учених, письменників, людей, відданих українській ідеї, патріотів дали західно-українські землі другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Серед них видатний вчений і талановитий дослідник слов'янської філології, громадський діяч і політик Степан Йосипович Смаль-Стоцький (1859–1938).

Життя і багатогранна діяльність С. Смаль-Стоцького нині активно досліджується. Особливо вченими Чернівців і Львова. Коло дослідників невпинно розширюється. Серед тих, хто зробив найбільший внесок у вивчення й популяризацію теми — С. Андрусів, Н. Бабич, О. Горбатюк, Н. Гуйванюк, Т. Гуцуляк, Т. Завгородня, З. Зайцева, М. Ільницький, Л. Ковалець, Л. Коломієць, Б. Мельничук, М. Пелипець, Г. Півторак, Ф. Погребенник, Я. Роман-Мельничук, О. Рудий, Л. Ткач, М. Федунь, В. Шендеровський, Т. Шоліна.

Автори цієї праці також мають певний науковий доробок з теми — монографії, низку статей. При написанні роботи

ми намагались узагальнити наявний обширний емпіричний матеріал, новітні дослідження і представити читачеві максимально повний спектр діяльності С. Смалья-Стоцького і його образу як ученого, громадського діяча, політика й людини. Образу не глянцевого, а реального, неоднозначного і багатомірного.

Ми щиро вдячні тим, хто допомагав нам у підготовці до друку цієї роботи — професорам **В. Ботушанському**, Л. Ширяєвій, доценту А. Зінченко, науковим співробітникам Інституту історії України НАН України Н. Васильєвій, І. Безлюдній, редакторам і видавцям: В. Кисляку, Ю. Дяченку, О. Томіній, О. Хлоповій.

ПІСЛЯМОВА

С. Смаль-Стоцький прожив довге, сповнене подій, надій і плідної праці життя. Уже в гімназії та в роки навчання в університеті він визначився в багатьох своїх уподобаннях, покликаннях, поглядах на суспільні справи й наукову діяльність. Але все життя він був у пошуку, невгамовно розширював сферу своїх уподобань й інтересів, переходячи від однієї виконаної справи до іншої та думаючи вже про нову, майбутню роботу для добра України.

Його діяльність, як бачимо, типова для національно-свідомого, політично активного українського інтелігента Австро-Угорської імперії, людини поміркованих поглядів, яка прагне законними способами, дозволеними конституцією монархії, добитися поліпшення становища українців, перетворити їх із сірої маси забитих, неписьменних, принижених селян на згуртований народ, який знає свої інтереси й уміє постояти за них. Не може не викликати захоплення та велика енергія, та невгамовність, з якою він об'їжджав села, зустрічався із селянами, засновував читальні, райфайзенські каси, інші товариства. А яку боротьбу він вів у Буковинському сеймі та його віділі, в державних, громадських організаціях! Скільки потрібно було сили й волі, щоб не відступитися, не піддатись омані заспокійливих обіцянок і неухильно продовжувати справу всього свого життя!

Де тільки міг, він обстоював інтереси селян, добре знаючи їхнє життя, потреби, психологію. Але свою місію вбачав не в тому, щоб підбурювати селян і розпалювати в них звірину ненависть (хоча були випадки, коли його звинувачували саме в цьому), а в тому, щоб зробити селян економічно й політично сильними, національно свідомими, навчити їх захищати себе, використовувати чинне

законодавство для поліпшення свого становища й впровадження реформ на свою користь. Своєю багатогранною працею він намагався поліпшити життя українців Буковини, вивести їх на новий, вищий рівень, допомогти посісти належне місце серед народів Австро-Угорщини.

Він не прагнув якихось нездійснених проєктів, не вірив у всілякі утопії, якими така багата була Європа кінця ХІХ — початку ХХ ст., і був переконаний, що постійна, цілеспрямована робота на народній ниві дасть свої плоди раніше чи пізніше. Саме це він називав «реальною політикою», до якої закликав усіх, кому не байдужою була доля українців як нації.

Де можна було, С. Смаль-Стоцький ішов на компроміси, вмів залучати на свій бік навіть тих, хто займав абсолютно ворожу позицію. Однак там, де це було необхідно, ставав принциповим, відстоював твердо свою точку зору. Особливо небезпечним вважав поступки в національній справі взамін за якісь політичні чи культурні здобутки. Ніколи не визнавав можливим союз із москвофілами, в яких убачав найголовнішу небезпеку, що гальмувала становлення національної свідомості буковинців. Із москвофільством боровся все своє життя, викриваючи хибність його як з наукової, так і практичної сторони.

Слід відзначити особливе політичне чуття в С. Смаль-Стоцького, вміння побачити те найважливіше, що потрібно було в конкретних умовах суспільного життя, виступати з актуальними пропозиціями й ініціативами, а потім — що головне — добиватися послідовного їх виконання. Він був природженим, талановитим політиком, яких не так уже й багато мали українці Австро-Угорщини.

Стосовно противників С. Смаль-Стоцький закликав діяти чесними методами, доводити їхню неправоту де тільки можна, але не переступаючи етичних норм і параграфів законності. Він завжди обурювався, коли політичні противники діяли підло, із застосуванням нечесних методів, але не раз застерігав своїх однодумців від подібних дій.

Для С. Смаль-Стоцького ще з юнацьких часів ідеалом була вільна, незалежна Україна. Він часто у своїх виступах любив робити екскурси в історію, в часи української державності. Для нього ніколи не було сумнівів у майбутній єдності, соборності

українських земель, подоланні принизливого становища бездержавності. Він завжди виступав за якомога ширші стосунки буковинців із галичанами, закарпатцями, наддніпрянцями й сам підтримував якнайширші контакти. У цьому плані важливою була його боротьба проти буковинського автохтонства як одного з проявів низької свідомості частини українців краю й дуже небезпечної суспільної тенденції.

Як перший етап на шляху до становлення єдиної української держави С. Смаль-Стоцький відстоював ідею об'єднання всіх областей Австро-Угорщини, заселених українцями, й надання їм широкої автономії в межах монархії Габсбургів. Цього домогалися українці ще з часів революції 1848 р. С. Смаль-Стоцький був одним із тих, хто чимало доклав зусиль, щоб перевести цю проблему на рівень практичного вирішення. І тут він виступав як реаліст, ставлячи спочатку ближчі завдання, щоб, виконавши їх, братися за наступні.

Реалістом був С. Смаль-Стоцький і в національному питанні. Він, як ніхто інший, твердо й послідовно дбав про національні інтереси українців, але завжди наголошував, що прагне добиватися цього не за рахунок інших народів і не за рахунок розпалювання ворожнечі між людьми різних національностей.

У цілому реалістична, послідовна й виважена політика С. Смаль-Стоцького мала конструктивний характер і за тих умов забезпечувала поступ, позитивні переміни. Автори не ідеалізують цю політику. Вона, безперечно, мала й слабкі сторони. Зокрема, можна назвати надмірну амбіційність, прагнення зосередити у своїх руках якомога ширші повноваження, відразу кілька посад, що не сприяло справі. Мабуть, недоліком на певному етапі стало певне віддалення його як людини, що обіймала високі державні посади, від політиків середньої ланки, особливо молодшої генерації, котрі стояли на радикальніших позиціях, і т. ін. Однак це не може зменшити значення того, що було зроблено С. Смаль-Стоцьким як політиком. Будь-яку справу він розпочинав, як згадував Андрій Жук, історик і публіцист, громадсько-політичний діяч, «з високим летом думки і не зужитої енергії»¹.

¹ Жук А. Зі споминів про професора С. Смаль-Стоцького // *Літопис «Червоної Калини»*. Львів, 1939. Ч. 10. С. 2–3.

На еміграції С. Смаль-Стоцький став своєрідною живою легендою національного руху, на його відданості Україні, народові виховувалися молоді покоління. Але й тут, уже в поважному віці, він робив усе, що міг, для добра своєї Вітчизни, не припиняючи громадської діяльності, до останніх днів не перестаючи вірити в краще майбутнє свого народу.

Як учений С. Смаль-Стоцький завжди йшов своїми, ніким не торованими дорогами. Його праці мають самобутній, оригінальний, авторський характер. Їх не можна сплутати з іншими, вони вирізняються своєю полемічністю, доказовістю і обґрунтованістю, в них присутня постійна боротьба за істину, вияснення нового й розвінчування хибного. Він не любив робити передчасні висновки, мало вірив усяким штучним конструкціям, працював ґрунтовно, намагався охоплювати розроблювану проблему всебічно й доходити до кінцевого результату на основі реальних фактів. У ньому вдало поєднався таланти ученого, публіциста, письменника і критика.

Мабуть, не всі наукові погляди С. Смаль-Стоцького витримали перевірку часом, багато в чому він помилявся. Але це не применшує того, що він зробив. С. Смаль-Стоцький зайняв своє місце в українській науці, збагатив її мовознавчими, літературознавчими, історичними працями, які не втратили свого значення й у наш час. Як О. Огоновський довів своєю «Історією української літератури» її самостійність і самодостатність, а М. Грушевський — історію українського народу, так С. Смаль-Стоцький домігся в мовознавстві «визволення» усамітнення української мови.

Для кожного викладача вищої школи завжди було дуже важливо, щоб те, чого він навчав, знайшло своїх послідовників, щоб виростити учнів, які продовжать справу вчителя. І з цієї точки зору робота С. Смаль-Стоцького не була марною. Він міг пишатися багатьма своїми учнями, які займалися мовознавством, вивчали творчість Т. Шевченка, виконували інші наукові дослідження. Вчений і педагог, громадський і політичний діяч зробив стільки, що й сьогодні це викликає подив і захоплення.

Як людина віддана не лише науковим, а й життєвим ідеалам, академік С. Смаль-Стоцький був щирою і доброю людиною. «Я його добре пригадую, — писав онук Ю. Луцький у 1999 р. — Це була доволі сувора людина, з німецьким вихованням і життєвими

стандартами (так він виховав і свого сина Романа, який завжди казав, що у нього “німецька голова”)... Дідо заохочував мене до серйозної науки і радив, що читати. Надсилав також мені свої праці про Шевченка. В останньому листі від нього, який я зберіг, він писав: “Завжди старайся бути доброю людиною, не тільки добрим українцем”»².

Високо оцінюють діяльність «доброї людини» і «доброго українця» наші сучасники — ті, хто продовжує його справу, учені й вчителі, громадські діячі й політики. Його внесок у становлення єдиної соборної України, її державних і громадських інституцій, розвиток української мови, літератури, освіти, культури, відновлення історичної пам'яті народу, відродження Буковини — вагомий і закарбований в історії на віки. «Степан Смаль-Стоцький творив історію на невеличкому шматочку української землі, на Зеленій Буковині, яку він силою свого таланту, своєю невичерпною енергією, невсипущею працею довів до розквіту, — пише Леся Щербанюк, дослідниця мистецьких Чернівців і хранителька книжкових скарбів «Зоряне місто». — Із невідомої ще в 1880-х рр. з національного погляду землі він зробив країну, де українці були народом, цілком рівним із усіма націями Буковини. Вони мали там свою національно-культурну автономію, свої школи, жили майже повним національним життям»³.

Усе своє життя С. Смаль-Стоцький віддав одній меті — служінню Україні, її майбутньому. І в цьому сенсі він є прикладом того, як, не нарікаючи на обставини й час, встигнути зробити потрібні, вартісні речі для України, зміцнення і захисту її державності для блага рідного народу.

² Луцький Ю. На перехресті. С. 21–22.

³ Щербанюк Л. «А найважливіше — чоловік умний і чесний». Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/17480>.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	5
СПИСОК РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ	7
ПЕРЕДМОВА.....	9
<i>Розділ 1.</i> ПІДМУРКИ НАРОДНОЇ ПАМ'ЯТІ.....	11
<i>Розділ 2.</i> «ПЕРШИЙ З СЕЛА В СІРЯЧИНІ ПІШОВ ... ДО ШКОЛИ»	33
<i>Розділ 3.</i> СТУДЕНТСЬКІ РОКИ	55
<i>Розділ 4.</i> ЗА ФОНЕТИЧНИЙ ПРАВОПИС.....	71
<i>Розділ 5.</i> «НЕ МІГ СТОЯТИ ОСТОРОНЬ СУСПІЛЬНОЇ БОРОТЬБИ»	105
<i>Розділ 6.</i> «МОЯ ПОЛІТИКА»	139
<i>Розділ 7.</i> ВІЙНА ЗА УКРАЇНУ. «Я І ТУТ СПОВНЯВ СВІЙ НАРОДНИЙ ОБОВ'ЯЗОК»	175

<i>Розділ 8.</i>	«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК ЩИРО ВІТАЄ...»	193
<i>Розділ 9.</i>	«НА СТАРІ ЛІТА ВЕРНУВ... ДО ТОГО, ВІДКИ ВИЙШОВ – ДО НАУКИ»	213
<i>Розділ 10.</i>	НА ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНІЙ НИВІ	247
<i>Розділ 11.</i>	ПРОДОВЖЕННЯ В ДІТЯХ	275
	ПІСЛЯМОВА	305
	ДАТИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ	310
	ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	316
	SUMMARY	324
	ZUSAMMENFASSUNG	330

Науково-популярне видання

**ДАНИЛЕНКО Віктор Михайлович,
ДАНИЛЕНКО Олександр Вікторович,
ДОБРЖАНСЬКИЙ Олександр Володимирович**

СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ

«Заслужений перед усією Україною»

Редактор *Ю. П. Дяченко*

Коректор *О. В. Томіна*

Технічне редагування та комп'ютерна верстка
О. П. Хлопової

Підписано до друку 05.09.2023.

Формат 60×90/16.

Ум. друк. арк. 21,0. Обл.-вид. арк. 13,8.

Тираж 1000 прим. Вид. № 1380.

Державне підприємство —
Видавництво Верховної Ради України
(Парламентське видавництво)
04053, м. Київ-53, Несторівський провулок, 4
тел. 272-05-83, факс 272-10-18
E-mail: radabook@gmail.com

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 2759 від 07.02.2007 р.

Віддруковано ТОВ «Друкарня «Бізнес-поліграф»»
02094, м. Київ, вул. Віскозна, 8. Тел./факс: 503-00-45

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
ДК № 2715 від 07.12.2006 р.